

УДК 930.25(436)

М. Г. ПАЛІЄНКО*

**АРХІВНА СИСТЕМА АВСТРІЇ:
ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ, ЕВОЛЮЦІЯ, СУЧАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ**

Висвітлено історію зародження архівів на теренах Австрії у добу Середньовіччя, простежено їх еволюцію у Новий час, реорганізацію архівної справи представниками династії Габсбургів, заснування у XVIII ст. найбільшого архіву імперії – Архіву цісарського дому, двору і держави; визначено характерні риси зберігання дипломатичних, воєнних, судових та фінансових документів імперії; охарактеризовано особливості процесу становлення та розвитку архівної системи Республіки Австрія упродовж XX – на початку XXI ст.

Ключові слова: архіви; Австрія; Австрійська імперія; Габсбурги; архівна система Республіки Австрія; Австрійський державний архів.

Інтенсивне формування архівної системи Республіки Австрія відбувалося упродовж останнього XX ст. Однак, історико-культурна спадщина цієї центральноєвропейської країни сягає своїми коріннями далеких часів Середньовіччя, коли невелике Австрійське герцогство поступово перетворювалося на могутнього гравця на політичній та військовій арені Європи, а правляча в ньому династія Габсбургів посіла ключові позиції в управлінні землями Священної римської імперії німецької нації, а згодом перетворила Відень на столицю великої Австрійської (з 1867 р. – Австро-Угорської) імперії. Документальні скарби, що зберігалися в офіційних та приватних архівосховищах цієї держави, мали значну історичну та культурну цінність для багатьох європейських народів і територій, які входили до складу імперії та управлялися представниками династії Габсбургів. Безумовно, великий потенціал австрійські архіви мають й для дослідження багатьох аспектів української історії, що актуалізує їх поглиблене вивчення та введення до наукового обігу. У зв'язку з цим перед українськими архівістами та архівознавцями постають важливі завдання репрезентації австрійських архівних ресурсів в українському науковому просторі, ознайомлення широкого кола користувачів зі специфікою організації архівної справи

* *Палієнко Марина Геннадіївна* – доктор історичних наук, професор кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

в Австрії у різні історичні періоди, сучасною архівною системою країни, складом фондів найбільших архівів, умовами доступу та правилами користування документною інформацією.

Зазначимо, що історія австрійських архівів має довголітню та репрезентативну традицію вивчення, передусім, в австрійській історіографії¹. У багатогранній палітрі англomовних архівознавчих видань також знайшли відображення сюжети, пов'язані з характеристикою історії та складу фондів найбільших австрійських архівів. Це можна пов'язати, з одного боку, із зацікавленням дослідників із різних країн світу у поглибленому вивченні документальної спадщини австрійської монархії, а з іншого – відкритістю інформаційних ресурсів сучасної Австрії (зазначимо, що сайт Австрійського державного архіву функціонує у німецько- та англomовному варіантах)² та прагненням австрійських істориків і архівістів представляти власні дослідження якнайширшому колу користувачів інформації, оприлюднюючи їх результати не лише німецькою, але й англійською мовами³. Російська історіографія останніх років представлена статтею, присвяченою інфраструктурі австрійських архівів та проблемам будівництва архівних споруд⁴.

Водночас ознайомлення зі станом наукового розроблення проблеми засвідчує недостатній рівень її вивчення в українській історіографії, де превалюють огляди архівної україніки⁵ та поодинокі інформації енциклопедичного характеру⁶. Важливі узагальнення щодо досвіду Австрії в урегулюванні питань щодо спільного користування архівною спадщиною були викладені у статті О. Коваль⁷. Проте процес становлення та сучасного функціонування австрійської архівної системи потребує сьогодні поглибленого вивчення українськими архівістами, із залученням широкого кола електронних ресурсів, зарубіжних наукових та довідкових видань.

Звертаючись до аналізу процесу формування австрійських документальних колекцій, відзначимо, що найдавніші відомості про заснування архівів на теренах Австрії сягають часів маркграфів та герцогів із династії Бабенбергів (Die Babenberger), яка правила австрійськими землями з 976 р. до 1246 р. Перша згадка про "архів" Бабенбергів, який містився у Клостернойбурзі (Klosterneuburg) поблизу Відня, відноситься до 1137 р. Після смерті останніх представників династії у 1246 р., їхні архівні документи разом із скарбницею потрапили до Тевтонського ордену, а звідти – до нових володарів – представників династії Габсбургів (Die Habsburger). Ці документи були долучені до актів і хартій Габсбургів, які зберігалися з кінця XIII ст. у монастирі Лілієнфельд (Lilienfeld) у Нижній Австрії та у каплиці віденського замку Гофбург (Hofburg).

У добу Середньовіччя родовий архів Габсбургів втратив свою цілісність у зв'язку з поділом земель між різними гілками роду, що, у свою чергу, призвело до розпорошення архівних актів відповідно до

територіального принципу. Нові архівні колекції продовжували формуватися у різних резиденціях правителів із династії Габсбургів. Перші спроби імператорів Священної римської імперії Максиміліана I та Фердинанда I у XVI ст. об'єднати розрізнені архіви не були успішними, окремі документальні колекції продовжували формуватися у Празі, Інсбруку, Граці та Відні. Навіть об'єднання всіх земель Габсбургів у 1665 р. під владою імператора Леопольда I не призвело до створення єдиного династичного архіву. Новітні акти Габсбургів зберігалися у *скарбниці Гофбургу (Schatzkammer)*, у той час як епістолярії передавалися до *палацової бібліотеки (Hofbibliothek)*.

Важливий вплив на еволюцію архівів на початку XVI ст. мали, з одного боку, політичні та державотворчі процеси, розширення володінь Габсбургів, збільшення адміністративного апарату з управління Священною римською імперією німецької нації, а з іншого – розвиток ренесансної науки та культури, поширення ідей гуманізму. Представники династії Габсбургів почали з більшою увагою ставитися як до родових, так і державних архівів, поступово усвідомлюючи не тільки їх управлінську та “доказову” цінність, але й історичне, наукове та культурне значення. Важливим свідченням цього стало призначення імператором Максиміліаном I головним бібліотекарем Імператорської бібліотеки та хранителем династичного архіву відомого ученого-гуманіста, історика і дипломата *Йоганна Куспініана (Johannes Cuspinian; 1473–1529)*. Й. Куспініан, який мав значні досягнення у галузі медицини, здійснив також суттєвий внесок у вивчення та публікацію творів античних й середньовічних авторів, з 1500 р. обіймав посаду ректора Віденського університету. Саме він започаткував у 1520-х роках укладання першого багатотомного інвентарного опису династичного архіву Габсбургів⁸.

Під час правління імператора Фердинанда II (1578–1637) документи адміністрації Максиміліана I були перевезені з Інсбрука до Відня, де зберігалися разом із династичними паперами у скарбниці в імператорському палаці.

Ідея створення єдиного державного і династичного архіву набула особливої актуальності у середині XVIII ст. З початком війни за австрійську спадщину (1740–1748) ерцгерцогиня Марія Терезія зрозуміла, що невідповідність державних архівів стоїть на заваді відстоювання її прав на батьківські землі, оскільки пошук необхідних документів забирив занадто багато часу. У ході державних та адміністративних реформ, здійснених у період правління Марії Терезії, 13 вересня 1749 р. був виданий “*Decretum instructorum*”, за яким було засновано *Geheime Hausarchiv* – таємний архів Габсбургів, як місце зберігання важливих державних та династичних документів, який у XIX ст. отримав свою історичну назву *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* – *Архів цісарського дому, двору і держави (Династичний, палацовий і державний архів)*⁹.

У цьому архіві, який з часом перетворився на один із найбільших і найцінніших у Європі, було сконцентровано не тільки документи з історії династії Габсбургів, але й документи загальноімперського значення, а також архів Богемської корони, архів канцелярії Угорського двору, документи Іспанської державної ради, Італійської державної канцелярії, канцелярії нідерландського двору.

Заснування архіву відбулося на тлі реформ зі створення централізованого апарату управління державою, які ініціювала Марія Терезія. Отже, поняття “централізації” може вважатися ключовим для характеристики архівної політики та архівних реформ імператриці. Новотворений архів був розміщений в адміністративному флігелі палацу *Гофбург* і перебував там з 1753 р. до кінця XIX ст. У ньому були зібрані найважливіші акти і хартії родини Габсбургів та держави, які мали документально підтверджувати права Габсбургів на володіння територіями і титулами.

1753 р. директором *Таємного родинного архіву (Geheime Hausarchiv)* було призначено *Йоганна Кристофа фон Бартенштайна (Johann Christoph von Bartenstein; 1690–1767)*. Саме йому Марія Терезія доручила, за її власним висловом, не тільки долю монархії, а й “своє особисте щастя”¹⁰. Того ж року імператриця ухвалила рішення передавати до архіву оригінали всіх договорів з іноземними державами і правителями, а також родинні документи правлячої династії.

Після відставки Й. Бартенштайна у 1762 р., Марія Терезія підпорядкувала архів міністерству закордонних справ (у віданні якого останній залишався до кінця існування габсбурзької монархії). Марія Терезія також відрядила першого архівіста Богемської корони *Теодора Антона фон Розенталя (Theodor Anton Taulow von Rosenthal; 1702–1779)* до Праги, Граца та Інсбрука із завданням зібрати та перевезти до Відня найцінніші документи.

Таємний родинний архів, який згідно з резолюцією 1811 р. був проголошений центральною установою для зберігання всіх документів, що становили державний інтерес та історичну цінність, поступово перетворювався на головний політичний архів імперії Габсбургів, до якого надходили як найцінніші документи дипломатичного характеру, так і цілі реєстри з різних регіонів багатонаціональної імперії. Крім того, архів поповнювався монастирськими і церковними зібраннями, а також документами тих територіальних утворень, що потрапляли під владу Габсбургів.

Наполеонівські війни та укладені в їх результаті упродовж 1797 та 1815 років різноманітні політичні союзи та міждержавні угоди призвели до кардинальних змін на політичній карті Європи і покрали край існуванню цілої низки державних утворень, що, у свою чергу, спричинило значне переміщення важливих документальних комплексів.

Внаслідок ліквідації у 1806 р. інститутів Священної римської імперії німецької нації, документація останніх поповнила фонди віденського архіву Габсбургів. Після приєднання до Австрійської імперії областей Північної Італії, до Відня було перевезено значну частину архіву Венеціанської республіки, що там залишався до австро-італійської війни і підписання Віденського миру 1866 р., який знаменував входження Венеції до складу об'єднаного Італійського королівства і повернення архівних документів¹¹.

У цей період особливу увагу Архіву цісарського дому, двору і держави приділяв канцлер К. фон Меттерніх, який розумів ключове значення представлених у ньому документів для підтримки престижу імператорського дому та підтвердження його історичних прав. Кульмінацією процесу централізації архівів стала здійснена 1840 р. реорганізація династичного архіву в наукову інституцію – *Haus-, Hof- und Staatsarchiv* (Архів цісарського дому, двору і держави), яка зберігає цю назву й нині. У цей час архів почав комплектуватися документами Державної канцелярії, Міністерства закордонних справ та інших урядових установ.

Незважаючи на негативне ставлення до ліберального руху, саме К. фон Меттерніх зробив перші кроки на шляху уможливлення використання матеріалів архіву в наукових цілях. Водночас, слід наголосити на тому, що дозвіл надавався дуже вибірково і значною мірою залежав від політичних поглядів та дослідницьких цілей науковців. Відомо, що одним із перших дозвіл на наукову працю в Архіві цісарського дому, двору і держави отримав 1827 р. Леопольд фон Ранке після аудієнції та “результативної” розмови з канцлером¹². Однак, подібні допуски мали скоріше винятковий характер, і до середини XIX ст. документи архіву використовувалися переважно у державних та династичних цілях.

І тільки після призначення у 1868 р. директором архіву відомого австрійського історика *Альфреда фон Арнета* (Alfred von Arneth; 1819–1897), архівні колекції почали відкриватися для дослідників. А. Арнет був одним із найавторитетніших учених свого часу, автором цілої низки історичних досліджень, що ґрунтувалися на вивченні документів із династичного архіву Габсбургів. Він відіграв поважну роль у становленні критичного методу вивчення та видання історичних джерел, ввів до наукового обігу значну кількість цінних документів із політичної історії XVIII ст., зокрема, листування імператриці Марії Терезії з її донькою – королевою Франції Марією Антуанеттою, сином – імператором Священної римської імперії Йозефом II та ін. Підсумком його багатолітньої наукової праці стала десяти томна “Історія Марії Терезії” (“Geschichte Maria Theresias”, Відень, 1863–1879). У 1879 р. А. Арнет був призначений президентом Австрійської академії наук, а у 1896 – головою Історичної комісії у Мюнхені. Учений значною мірою спри-

яв розширенню доступу до архівних документів, скоротивши термін їх таємного зберігання зі 100 до 55-65 років та створивши для істориків умови для наукової праці у віденському архіві. Проте, до кінця існування Австро-Угорської імперії обмежувальний термін був досить високим: у 1841–1885 рр. він становив 1740 р., згодом – 1830 р., а у 1905–1918 рр. дослідники мали можливість працювати з документами, створеними до 1847 р.¹³

Для систематизації документів в архіві з XVIII ст. застосовувався принцип пертиненції, і лише наприкінці XIX – на початку XX ст. по відношенню до документальних комплексів нового часу та цілісно збережених реєстратур поступово почав запроваджуватися провенієнц-принцип. Наприкінці XIX ст., через постійне збільшення архівних фондів, особливо відчутною стала потреба у новому приміщенні, яке було зведене упродовж 1899–1902 рр. на площі Мінорітенплац (Minoritenplatz) у центрі Відня, і яке архів продовжує займати до теперішнього часу.

Упродовж XVIII–XIX ст. відбувалося також формування ще одного важливого історичного архіву імперії – *Воєнного архіву (Kriegsarchiv)*. Його витоки сягають початку XVIII ст., коли у 1711 р. за наказом імператора Йозефа I було засноване архівосховище для зберігання документів військових відомств. У 1779 р. імператор Йозеф II доручив співробітникам архіву збирати та опрацьовувати інформацію щодо розвитку воєнного мистецтва у минулому та проведення різних військових операцій. Зрештою 1801 р. ерцгерцог Карл видав наказ про заснування Воєнного архіву (Kriegsarchiv), який підпорядковувався Генеральному штабу, але водночас виконував функції дослідної інституції та був покликаний вивчати історію війська і сприяти розвитку воєнної науки. У 1808 р. архів розпочав видання військового часопису “*Österreichische Militärische Zeitschrift*”. Того ж року у структурі архіву була заснована спеціалізована бібліотека (Kriegsbibliothek), яка згодом перетворилася на одне з найбільших у світі книжкових зібрань із проблем воєнної науки та історії. У цей період Воєнний архів структурно складався з відділу документів, архіву карт, бібліотеки та відділу військової історіографії¹⁴. Таким чином, у XIX ст. остаточно сформувався центральний воєнний архів монархії Габсбургів, який набув значення потужного центру військово-історичних досліджень.

У період розквіту австрійської монархії сформувався ще один великий відомчий архів – *Архів фінансів та надвірної палати (Finanz- und Hofkammerarchiv)*, історія якого простежується з другої половини XVI ст. Перша згадка про цей архів у документах датується 1578 р. Надвірна палата була центральною фінансовою установою австрійської монархії з XVI ст. й до 1848 р., коли в результаті революції відбулася реорганізація всієї системи управління і на її місці постало кілька міністерств (у т. ч. – міністерство фінансів). Архів надвірної палати посідає

окреме місце в історії австрійських архівів ще й через те, що упродовж 1832–1856 рр. посаду його директора обіймав відомий австрійський письменник Франц Грільпарцер (Franz Grillparzer; 1791–1872); його меморіальний кабінет на другому поверсі архівної будівлі й сьогодні можна відвідати під час екскурсії.

Значну роль у збиранні та упорядкуванні документів з історії різних земель, що входили до складу багатонаціональної імперії Габсбургів, відіграли історичні товариства, які сприяли створенню *земельних архівів* у Празі, Брно, Львові та інших великих містах, сконцентрувавши там цінні документальні колекції з регіональної історії. Тут зберігалися документи місцевих органів самоврядування, середньовічних магістратів, станових установ, цехів, монастирів, окремих родів. Крім того, в адміністративних центрах земель у XIX ст. сформувалися *штатгальтерські* (державні)¹⁵ архіви, де зберігалися документи місцевої австрійської адміністрації. В Угорщині, яка з 1867 р. утворювала з Австрією дуалістичну монархію, історичні документи зосереджувалися у Королівському архіві в Будапешті, який 1875 р. отримав статус національного і назву *Magyar Országos Levéltár*. Д. Ніссен відзначав, що у цей час окремі угорські представники поповнили штат австрійських архівів і навіть перебували в них на керівних посадах: так, Л. Талочи (Lajos Thallóczy) у 1885–1906 рр. був директором Архіву надвірної палати, а А. Каролій (Ágrád Karolyi) – директором Архіву цісарського дому, двору і держави (1909–1913 рр.)¹⁶, що мало під собою політичне підгрунтя.

У другій половині XIX ст. відбувається професіоналізація архівної освіти, що проявилось у заснуванні 1854 р., за зразком французької Школи хартії, *Інституту досліджень австрійської історії у Відні* (*Institut für Österreichische Geschichtsforschung*), який стає головним науковим та освітнім центром із підготовки архівних фахівців. Слід особливо наголосити й на тому, що в імперії не було створено централізованої системи управління архівами, а документи державних установ перебували на відомчому зберіганні. Так, Архів цісарського дому, двору і держави підпорядковувався у своїй діяльності Міністерству закордонних справ, а архіви місцевих органів влади – Міністерству внутрішніх справ.

Після Першої світової війни та розпаду Австро-Угорщини низкою договорів версальської системи було започатковано процес поділу архівної спадщини габсбурзької монархії між національними державами, що утворилися на її теренах. Окремі статті Сен-Жерменського (1919 р.) та Тріанонського (1920 р.) мирних договорів безпосередньо торкалися питань передавання архівів та спільного користування документами. Аналіз цих важливих процесів знайшов відображення в архівознавчій та історичній літературі, зокрема, у працях відомого американського архівіста Ернста Познера (Ernst Posner)¹⁷, дослідника угорської історії

Історична будівля Австрійського державного архіву у Відні (Minoritenplatz, 1), у якій розташований Архів цісарського дому, двору і держави.
Фото автора. 2011 р.

з Ратгерського університету (Нью-Джерсі, США) Джіма Ніссена (Jim Niessen)¹⁸ та української дослідниці, архівознавця Оксани Коваль¹⁹. Сен-Жерменським та Тріанонським договорами було визначено загальний порядок вирішення архівних претензій між державами-спадкоємцями Австро-Угорської імперії, причому були зазначені категорії тих

документів, щодо яких могли виникнути суперечки (між іншим, передбачалася можливість спільного користування документами, необхідними для управління переданими територіями, за умови, що ці документи залишаються у країні їх фактичного перебування на момент виникнення договірної ситуації)²⁰.

Упродовж 1920-х років Австрія заключила низку двосторонніх угод, які регламентували порядок розподілу архівних фондів між новоутвореними державами. Зокрема, згідно з конвенцією між Австрією та Чехословаччиною від 18 травня 1920 р., історичні архіви Богемської корони залишалися у Відні, натомість адміністративні документи після 1888 р. передавалися Чехословаччині²¹. Особливий інтерес у розв'язанні претензій щодо спільної архівної спадщини становила *Баденська угода 1926 р.*, укладена між Австрією та Угорщиною. Вона безпосередньо стосувалася династичних архівів, які були сконцентровані від часів правління Марії Терезії в Архіві цісарського дому, двору і держави, та визначала порядок користування документами, що мають відношення до історії Австрії та Угорщини, а також інших національних територій, які раніше перебували під владою Габсбургів. Ця угода не тільки визнавала за Угорщиною рівні з Австрією права щодо користування *спільною архівною спадщиною*, яка залишилася у Відні, але й визначала механізм їх реалізації, зокрема, шляхом заснування постійного угорського архівного представництва у Відні, яке функціонує й нині²². Загалом ці домовленості мали непересічне значення у світовій архівній практиці і вперше на міжнародному рівні підносили питання про спільну архівну спадщину.

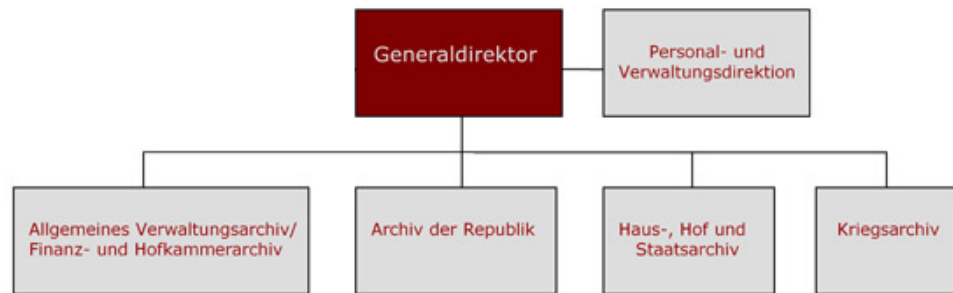
Звертаючись до характеристики розвитку архівної справи в Австрії у період Першої Республіки (1919–1938 рр.), відзначимо, що у цей час

не було здійснено централізації державних архівів, а їх організація продовжувала носити переважно відомчий характер. Архів цісарського дому, двору і держави залишався головним архівосховищем країни і підпорядковувався спочатку Міністерству закордонних справ, згодом – Федеральному канцлеру, зберігаючи архівну спадщину імперії та міжнародні договори новітнього періоду.

Ситуація суттєво змінилася у зв'язку з аншлюсом Австрії до складу Третього Райху (1938 р.). У 1940 р. нова адміністрація здійснила архівну реформу, внаслідок якої на основі об'єднання кількох великих історичних та відомчих архівів було створено *Імперський архів (Райхсархів) у Відні (Reichsarchiv Wien)*. До складу останнього на правах окремих відділів увійшли: Архів цісарського дому, двору і держави (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), Архів надвірної палати (Hofkammerarchiv), Архів фінансового відомства (Finanzarchiv), Архів міністерства освіти (Unterrichtsarchiv), Архів внутрішніх справ та юстиції (Archiv des Innern und der Justiz). Директором архіву було призначено відомого австрійського архівіста та історика, довголітнього (з 1926 р.) директора Архіву цісарського дому, двору і держави *Людвіга Бітнера (Ludwig Bittner; 1877–1945)*²³. Натомість Военний архів став структурним підрозділом військового архівного відомства Третього Райху під назвою *Heeresarchiv Wien* і був підпорядкований вищому командуванню армії.

Під час Другої світової війни цінні архівні документи були розміщені у різних сховищах як у Відні (зокрема, у підвальних приміщеннях Нового Гофбургу), так і в палацах, монастирях, церковних приходах, соляних шахтах у Нижній Австрії. Починаючи з 1941 р., архівні співробітники організовували нічні чергування з метою охорони фондів на випадок бомбардувань. До травня 1944 р. значна частина фондів була вивезена до безпечних сховищ, що зрештою врятувало ці документи від знищення під час бомбардування Відня у вересні 1944 р., коли дві бомби влучили у дах однієї з архівних будівель на Воллнерштрассе, 6. На жаль, частина документів, які не вдалося вчасно евакуювати, була втрачена.

Сучасна система архівів Австрії почала складатися у 1945 р., коли за постановою австрійського уряду був створений єдиний *Австрійський державний архів (Österreichisches Staatsarchiv)*, до складу якого на правах окремих відділів увійшли всі існуючі у Відні центральні архіви. Загальне керівництво архівами було покладено на засновану 1947 р. *Генеральну дирекцію австрійських державних архівів*, яка підпорядковувалася відомству федерального канцлера. Згодом *структура Австрійського державного архіву* зазнала певних змін, і на сьогоднішній день вона включає Генеральну дирекцію, якій підпорядковуються наступні відділи: кадровий та адміністративний відділ (Personal- und Verwaltungsdirektion), Загальний адміністративний архів / Архів фінан-

Організаційна структура Австрійського державного архіву
(схема опублікована на сайті архіву)

сів та надвірної палати (Allgemeines Verwaltungsarchiv / Finanz- und Hofkammerarchiv), Архів Республіки (Archiv der Republik), Архів цісарського дому, двору і держави (Haus-, Hof- und Staatsarchiv), Воєнний архів (Kriegsarchiv).

Найбільшим із центральних архівів є охарактеризований вище *Архів цісарського дому, двору і держави*, який знаходиться в історичній будівлі на Мінорітенплац, 1. Сьогодні в архіві перебуває на зберіганні понад 200 документальних комплексів (серій), поділених на 11 груп, які включають документи періоду раннього Середньовіччя, зокрема, верховних органів управління Священною римською імперією німецької нації, а також матеріали династії Габсбургів. Найдавніший документ, який зберігається в архіві, датується 816 р., а верхня хронологічна межа фондів сягає 1918 р., тобто останнього року існування Австро-Угорської імперії. Серед документальних комплексів особливо слід виділити фонд “Імперський архів” (Reichsarchiv), документи якого включають архіви Імперської канцелярії, вищих судових органів Священної римської імперії – Імперської надвірної ради (Reichshofrat) та Імперського камерального суду (Reichskammergericht), архів архієпископів Майнца і охоплюють період від пізнього Середньовіччя і до 1806 р. Цінна дипломатична документація представлена у фондах Австрійської таємної державної реєстратури (Österreichische Geheime Staatsregistratur), Міністерства закордонних справ, дипломатичних представництв тощо. Документи династичного та родинного архіву Габсбургів (Habsburg-lothringische Familienarchive) містять важливу генеалогічну інформацію, описи церемоній хрещення та одруження, престолонаслідування, особисту та офіційну документацію й листування окремих представників роду, а також матеріали про Габсбургів як колекціонерів і патронів мистецтва тощо. Окремі фонди архіву перебувають на депозитному зберіганні, тому для їх використання необхідно отримання дозволу від власників. Зокрема, для ознайомлення з документами архіву однієї з найдавніших та найпочесніших орденських організацій Європи – Ор-

дену Золотої руни – необхідно отримати дозвіл від гросмейстера ордену²⁴.

Слід особливо відзначити той факт, що з 1942 р. до квітня 1968 р. на депозитному зберіганні в Австрійському державному архіві, у сховищах Архіву цісарського дому, двору і держави перебували надзвичайно цінні українські зібрання – архіви Уряду ЗУНР та відомого українського мислителя, політичного діяча й історика В. Липинського. Важливу роль у їх збереженні відіграли першоієрархи Української греко-католицької церкви митрополити Андрей Шептицький та Йосиф Сліпий, а також отці Мирон і Теофіл Горникевичі. Упродовж 1962–1966 рр. о. Теофіл Горникевич здійснив систематизацію та описування цих документів, уклавши їх інвентарні описи за австрійськими зразками, а у квітні 1968 р. організував їх перевезення до архіву Українського католицького університету в Римі²⁵. Слід також підкреслити, що сприяння в опрацюванні українських збірок надавали співробітники архіву, а особливу підтримку о. Т. Горникевич мав в особі генерального директора Австрійського державного архіву д-ра Гебхарда Рата (Gebhard Rath; 1902–1979).

Загалом фонди Архіву цісарського дому, двору і держави, як і низки інших австрійських архівів, містять цінні джерела з української історії, які ще чекають на своїх дослідників. Важливі кроки на шляху введення цих матеріалів до наукового обігу були здійснені П. Ричковим та В. Потульніцьким у згаданих вище оглядах архівної україніки. Крім того, слід відзначити фундаментальне чотиритомне видання документів з української історії “Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: Deren Bedeutung und Historische Hintergründe”, здійснене Т. Горникевичем у 1966–1969 рр.²⁶ У ньому було вміщено понад тисячу документів з Австрійського державного архіву, що стосувалися історії австро-українських відносин періоду Першої світової війни та кількох повоєнних років (1914–1922).

Нині довжина полиць з архівними документами налічує 16 тис. лінійних метрів, на яких розташовано 130 тис. коробок із файлами, 70 тис. актів і хартій, 15 тис. карт і планів, а також близько 3-х тис. манускриптів²⁷. Отже, Архів цісарського дому, двору і держави сьогодні є фактично “історичним відділенням” Австрійського державного архіву, фонди якого становлять надзвичайно важливе, без перебільшення – унікальне значення для дослідження багатьох проблем всесвітньої історії, міжнародних відносин, історії багатьох народів, оскільки представники династії Габсбургів з XV ст. поширили свою владу та вплив на значну частину Європи.

Інші структурні підрозділи Австрійського державного архіву до 1980-х років займали окремі приміщення у різних районах Відня. Упродовж 1981–1986 рр. було побудовано нову архівну споруду у районі

Лист німецьких князів до папи римського Боніфація VIII з повідомленням про обрання герцога Албрехта I Австрійського королем Німеччини. 28 липня 1298 р. Документ з фондів Архіву цісарського дому, двору і держави. Репродукція з видання: *The Treasure Houses of Austria: The Austrian State Archives.* – Vienna: Federal Press Service, 1996. – P. 19.

Відень-Ердберг (Vienna-Erdberg; Nottendorfer Gasse, 2), до якої 1988 р. було переведено Генеральну дирекцію австрійських архівів, центральну архівну бібліотеку та такі архівні підрозділи: Загальний адміністративний архів (Allgemeines Verwaltungsarchiv), Архів Республіки (Archiv der Republik), Воєнний архів (Kriegsarchiv) та Архів фінансів і надвірної палати (Finanz- und Hofkammerarchiv).

Другим за значенням відділом Австрійського державного архіву є *Архів Республіки (Archiv der Republik)*, заснований у 1983 р. У ньому зберігаються документи всіх федеральних служб періоду Першої (1918–1938) та Другої (з 1945 р.) Ав-

стрійської Республіки. У фондах архіву також перебувають на зберіганні документи періоду диктатури націонал-соціалістів (1838–1945).

У зв'язку із заснування Архіву Республіки відбулися суттєві зміни в архівній системі країни, оскільки інші архіви, які зберігали колекції з історії ХХ ст., мали ними поступитися і передати на зберігання до щойно утвореного архіву. Транспортний архів був загалом розформований, і його колекції надійшли частково до Архіву Республіки, частково – до Загального адміністративного архіву. На відміну від Архіву Республіки, інші структурні підрозділи Австрійського державного архіву перетворилися на власне “історичні архіви”, які не поповнюються новими надходженнями.

Діяльність архіву регулюється законодавчими актами про федеральні архіви від 1999 та 2002 років. Його фонди становлять значну цінність для дослідників, які вивчають новітню історію Австрії, зокрема, період після падіння монархії Габсбургів у 1918 р. Архів Республіки постійно поповнюється новими надходженнями, причому основними

Центральна будівля
Австрійського
державного
архіву у Відні
(Nottendorfer Gasse,
2, Wien-Erdberg).
Фото із сайту
Австрійського
державного архіву.

завданнями архіву є організація комплектування фондів поточною документацією державних органів влади та управління (у т. ч. з електронними носіями), їх подальша класифікація, опрацювання та організація використання.

Документи Архіву Республіки, відповідно до їхнього змісту, поділяються на десять основних груп, у т. ч.: зовнішні справи; освіта, наука, мистецтво; соціальні питання; внутрішні справи та юриспруденція; торгівля, економіка, промисловість; фінанси; національна оборона; німецький вермахт; колекції; дорожній рух. Загальна довжина полиць з архівними документами нині становить понад 60 тис. лінійних метрів.

Відповідно до законодавства, міністерства та інші урядові інституції мають передавати свої документи на зберігання до Архіву Республіки через 30 років після дати їх створення. Однак на практиці ця норма не завжди виконується у повному обсязі, а окремі категорії документів продовжують зберігатися в установах після закінчення цього терміну. Зі свого боку співробітники архіву, перебуваючи у постійному контакті з керівниками відділів федеральних установ, які відповідають за роботу з документами, контролюють діяльність останніх із забезпечення збереженості історичних документів.

Архів Республіки проводить також масштабну науково-пошукову роботу із виявлення та організації використання документів про жертв голокосту, військовополонених та в'язнів концтаборів періоду Другої світової війни.

Одним із основних напрямів роботи архіву на сучасному етапі є організація роботи з урядовою документацією з електронними носіями. Починаючи з 1985 р., архів бере активну участь у розробленні та впровадженні системи управління електронною документацією федерального уряду.

Третій (об'єднаний) відділ Австрійського державного архіву сьогодні включає *Загальний адміністративний архів (Allgemeines Verwal-*

Історична будівля Австрійської національної бібліотеки у палаці Гофбург (Josephplatz, 1), де зберігається колекція рукописів та інкунабул. Фото автора. 2011 р.

tungsarchiv) та *Архів фінансів і надвірної палати (Finanz- und Hofkammerarchiv)*. Загальний адміністративний архів почав формуватися ще за часів імператриці Марії Терезії. Основу його зібрання склали документи з внутрішнього управління імперією, починаючи з XVI ст., у т. ч. Державний архів внутрішніх справ і юстиції та Архів міністерства освіти. Архівні фонди включають документи з внутрішнього управління, судочинства, освіти, сільського господарства, торгівлі, транспорту. Окремими структурними підрозділами є архіви дворянства, особові та родинні фонди, а також колекція мап, планів, плакатів та фотографій. У 2003 р. фонди архіву поповнила аудіовізуальна колекція, основу якої складають переважно фотографії (близько 67 тис. світлин), передані Федеральною прес-службою. Загальна довжина архівних полиць цієї установи сьогодні сягає 12 тис. 700 лінійних метрів²⁸.

В Архіві фінансів та надвірної палати представлені документи, які відображають діяльність фінансових органів монархії Габсбургів, починаючи з періоду Середньовіччя й до 1918 р. Перша писемна згадка про архів надвірної палати датується 1578 р., тому він вважається найдавнішим з усіх центральних архівів. Натомість архів фінансів був заснований у 1892 р. і комплектувався документами імперського міністерства фінансів за період 1848–1918 рр. Сьогодні довжина архівних полиць сягає 33 тис. лінійних метрів, на яких розміщено 50 тис. зв'язок і коробок із документами, 23 тис. бухгалтерських книг, 3 тис. актів і хартій, найдавніші з яких датуються кінцем XII ст., 13 тис. мап і планів²⁹.

Четвертий відділ – *Воєнний архів (Kriegsarchiv)*, який зберігає документи з історії війн та війська, увійшов до складу Австрійського державного архіву у 1945 р. У 1984–1987 рр., внаслідок реструктуризації центральних архівів, з його фондів було вилучено документи періоду

Першої і Другої Республік та доби націонал-соціалістів і передано до новоствореного Архіву Республіки. На початку 1990-х років архів переїхав до будівлі центральних архівів у 3-му районі Відня. Сьогодні у Воєнному архіві представлені документи з історії австрійської армії, флоту та військової авіації різних історичних періодів, загалом близько 50 тис. лінійних метрів полиць з документами, включаючи понад 240 тис. архівних одиниць (коробок, фасцикул, книг), понад 600 тис. карт та планів, а також близько 400 тис. малюнків та фотографій.

Нині до складу архівної системи Австрії, окрім Австрійського державного архіву, входять 9 земельних архівів, 52 міських, 40 церковних, архів Парламенту, 7 архівів вищих навчальних закладів, низка приватних архівів³⁰.

Архіви земель підпорядковуються у своїй діяльності урядам земель, а архіви общин – магістратам. Найбільшим серед місцевих архівів Австрії є *Віденський міський та земельний архів (Wiener Stadt- und Landesarchiv)*, підпорядкований віденському магістрату. Документи архіву, найдавніші з яких датуються кінцем XIV ст., відображають історію Відня як важливого політичного та культурного центру, історію міського самоврядування (фонди включають міське управління, міські громади, земельні володіння, державні служби, суди, професійні та ремісничі об'єднання, церковні заклади, окремі приватні архіви)³¹. Архів поділяється на дві важливі частини – архів органів місцевого самоврядування та історичні колекції, серед документів яких: заповіти, шлюбні контракти, земельні реєстри та кадастри, судові документи, документи шкільної адміністрації (з 1870-х років), монастирів, органів соціального забезпечення (госпіталів, дитячих притулків тощо), органів федеральної поліції (за 1910–1947 рр., включно з документами гестапо), релігійних громад різних конфесій, політичних партій, гільдій та торговельних об'єднань (від часів Середньовіччя). Картографічна колекція містить понад 50 тис. карт і планів (найдавніший – XVI ст.), колекція фотодokumentів – 24 тис. негативів на склі. Крім того, в архіві зберігаються значні колекції біографічних та генеалогічних документів, автографів, печаток тощо.

Важливим сховищем документальних ресурсів Австрійської Республіки є *Австрійська національна бібліотека (Österreichische Nationalbibliothek)* – найбільша бібліотека Австрії, розташована в приміщеннях палацу Гофбург. Статус “національної” бібліотека отримала у 1922 р., після проголошення Австрійської Республіки. Однак, свої витoki вона бере із середньовічної імператорської бібліотеки, колекцію якої розпочав збирати у XIV ст. герцог Альбрехт III, а згодом значно поповнили імператори Фрідріх III та Максиміліан I. У 1722 р. Карл VI наказав побудувати для імператорської бібліотеки окрему будівлю у Гофбурзі (за адресою Йозефплянц, 1), де нині знаходиться безцінна

Австрійська національна бібліотека, відділ рукописів та рідкісних книг. Фото автора. 2011 р.

колекція рукописів та інкунабул. Загалом у бібліотечних фондах зберігається понад 7,5 млн примірників книг, близько 45 тис. рукописів, близько 8 тис. інкунабул, 284 тис. автографів, а також карти, глобуси, картини, фотографії, плакати, партитури відомих композиторів.

Сьогодні, окрім книжкового зібрання, фонди Австрійської національної бібліотеки включають 8 колекцій: відділ рукописів і рідкісних книг, картографічний відділ і музей глобусів, музичний відділ, архів фотографій і графічного дизайну, відділ і музей папірусів, австрійський літературний архів, музей есперанто, архів австрійського інституту фольклору.

У *Відділі папірусів* зберігається 180 тис. предметів, найдавніший з яких датується XV ст. до н. е. Це – одна з найбільших колекцій папірусів у світі. Історія формування цієї колекції сягає кінця XIX ст., коли між 1877–1880 рр. єгипетські селяни у Фаюмі поблизу Каїра знайшли велику кількість фрагментів папірусних текстів. Професор східних мов Віденського університету Йозеф фон Карабацек (Joseph von Karabacek; 1845–1918), який довідався про цю знахідку від віденського торговця килимами Теодора Графа, відразу зрозумів її непересічну цінність і взяв участь в організації виставки папірусів у Відні. Ознайомившись зі складом колекції, ерцгерцог Райнер Фердинанд Австрійський вирішив придбати її, і 1883 р. була утворена т. зв. “Колекція папірусів ерцгерцога Райнера”, яка містила близько 10 тис. предметів. Після того, як вона значно розширилася за рахунок нових придбань, ерцгерцог подарував її 1889 р. імператору Францу Йосифу I на день народження, а останній, у свою чергу, передав її до імператорської бібліотеки³².

Нині колекція охоплює період від XV ст. до н. е. до XV ст. н. е. і зберігає писемні пам’ятки давньоєгипетською, коптською, давньогрецькою, латинською, арамейською, арабською та ін. мовами. Окрім папі-

Вхід до
головної будівлі
Австрійської
національної
бібліотеки у Відні
(Heldenplatz)
у палацовому
комплексі
Гофбург.
Фото автора.
2011 р.

русів, тут зберігаються тексти на пергаменті, глиняних та дерев'яних табличках, а також на металі та кістці. Ці тексти відображають різні сторони життя – адміністративне управління, релігію, медицину, освіту, побутову історію тощо. Крім того, тут зберігаються численні фрагменти праць всесвітньовідомих грецьких авторів, таких, як Геродот, Сократ, Ксенофонт, рідкісні папіруси латинських авторів – Цицерона та Вергілія. Численними є пам'ятки з історії повсякдення – приватні нотатки, листування, запрошення тощо. У колекції широко представлені різні релігійні тексти, зокрема, одні з найдавніших рукописів Біблії, фрагменти Корану тощо. Медичні записи і рецепти дають можливість дізнатися про терапевтичну практику та фармацевтичні знання давніх часів.

Надзвичайно цінні матеріали зберігаються в колекції *Музичного відділу* Австрійської національної бібліотеки, де представлені не тільки численні книги та музичні видання (близько 70 тис. томів), але й найбільший в Австрії музичний архів, який містить понад 50 тис. музичних рукописів, у т. ч. автографи Йозефа Гайдна, Вольфганга Амадея Моцарта, Людвіга ван Бетховена, Франца Шуберта, Ріхарда Штрауса та ін. славетних композиторів. Крім того, тут зберігаються фонодокументи – близько 18 тис. грамофонних записів і компакт-дисків, 4 тис. записів на плівці, які є безцінним джерелом з історії музики³³.

Архів фотографій і графічного дизайну Національної бібліотеки є найбільшим візуальним архівом Австрії. Тут зберігаються портрети, фотографії, плакати, театральні афіші, листівки, інші види зображальних джерел. Основна частина колекції була зібрана імператорською родиною, а згодом доповнена завдяки різним приватним надходженням. Між іншим, тут зберігається понад 600 портретних мініатюр із зображеннями представників династії Габсбургів. Репрезентативною є колекція екслібрисів XVI–XVIII ст. (понад 6 тис. од.)³⁴.

До приватних архівів в Австрії належать церковні архіви, архіви релігійних громад, бізнес-архіви, а також архіви окремих родів. Приватні підприємства, партії та громадські організації не передають документи своєї діяльності до державних архівів, а зберігають у власних архівних підрозділах. Судові справи передаються на зберігання до архівів земель через 50 років після їхнього завершення. Документи особового походження, зокрема діячів літератури і мистецтва, зберігаються переважно у бібліотеках; натомість документи видатних державних та військових діячів представлені у фондах Австрійського державного архіву.

Серед бізнес-архівів можна виділити *Історичний архів Австрійського банку*, розташований за адресою Lassallestraße, 1, A-1020 Vienna. Документи архіву висвітлюють понад 150-літню історію банку та його попередників. Можливість працювати з документами за період 1855–1970 рр. мають не тільки співробітники банку, але й широке коло істориків, журналістів, студентів. Довжина архівних полиць становить близько 3 тис. метрів, на яких розташовано близько 30 тис. коробок з документами. Засновуючи історичний архів, Австрійський банк продемонстрував високу ступінь прозорості у реалізації політики доступу до документів та дотримання вимог закону. Зокрема, було прийнято рішення про повне відкриття документів, що стосувалися банківської діяльності у період панування націонал-соціалістів (відкриття відбулося у листопаді 2006 р.). Інший важливий документ, який регулює діяльність банківських архівів, був виданий Австрійським державним архівом 2001 р. Відповідно до нього документи 74 банків та компаній, створені у період 1933–1967 рр., потрапили під державний захист. Усі зацікавлені особи можуть ознайомитися з документами до 1945 р., для цього треба попередньо обумовити час візиту та підписати угоду про непоширення конфіденційної інформації³⁵.

Стосовно *організації зберігання документів* слід відзначити, що всі найбільші архіви Австрії сьогодні розташовані у нових, спеціально побудованих приміщеннях. Так, головна будівля Австрійського державного архіву, що відповідає найкращим світовим стандартам, була введена в експлуатацію у 1987 р. В історичній будівлі на Мінорітенплац, 1 розташований лише Архів цісарського дому, двору і держави, але й вона була побудована спеціально для архіву на початку ХХ ст. і нещодавно зазнала суттєвої реконструкції. Загалом період 1970-х–1990-х років позначився інтенсивним зведенням нових архівних будівель по всій країні відповідно до останніх технічних вимог. Застосування високих стандартів архівного будівництва спостерігалось не тільки у Відні, але й при плануванні та розміщенні земельних та муніципальних архівів³⁶.

Для користувачів інформації найактуальнішими залишаються питання забезпечення *доступу до архівних документів*, тому на них доцільно зупинитися дещо докладніше. Згідно з Федеральним архівним за-

коном Австрії (§ 8 Bundesarchivgesetz; Bundesgesetzblatt I № 162/1999)³⁷, який вступив у дію 1 січня 2000 р., доступ до документів відкривається через 30 років (в окремих випадках – через 20 років) від дати їх створення. Для окремих категорій документів, що стосуються міжнародних відносин, питань внутрішньої безпеки та особових справ, цей термін може сягати 50 років. Документи приватних архівів можна використовувати лише за умови отримання писемного дозволу від їх власників. Документи, що перебувають у незадовільному фізичному стані, видаються дослідникам тільки після закінчення процесу реставрації. Особливо цінні документи (пергаментні грамоти, автографи та ін.) надаються переважно у вигляді факсимільних або мікрофотокопій.

Керівництво Австрійського державного архіву пропонує користувачам перед візитом до архіву докладно ознайомитися з он-лайн ресурсами та довідковою інформацією (Archivinformationssystem)³⁸. Дослідник має можливість працювати у читальному залі архіву після реєстрації та заповнення форми, в якій фіксується його прізвище, ім'я, телефон та адреса, а також сфера наукових інтересів. Для оформлення читачького квитка вимагається надання посвідчення особи. Особи, які використовують документи архіву для написання статей, книг та дисертацій, мають передати безкоштовний примірник своєї праці до архівної бібліотеки. До читального залу не можна вносити фотоапарати та мобільні телефони, заборонено також користуватися кульковими та чорнильними ручками – під час роботи можна використовувати лише олівець та ноутбук.

Замовлення на видавання документів виконують упродовж одного (максимум двох) днів. Книги в архівній бібліотеці видаються читачам впродовж однієї години. Якщо дослідникам відомі вихідні дані (шифри) документів, то вони можуть оформити замовлення телефоном або електронною поштою. Щорічно у читальному залі Австрійського державного архіву працює понад 5 тис. дослідників із різних країн світу. Однак, готуючись до роботи в архіві, слід взяти до уваги, що користування його фондами відбувається сьогодні на платній основі (тижневий пропуск коштує 10 євро, місячний абонемент – 21 євро, річний – 42 євро)³⁹.

Штат кожного архіву складається з наукових співробітників вищої й середньої кваліфікації та допоміжного персоналу. Співробітники архівів вищої кваліфікації повинні мати базову вищу філософську, юридичну або історичну освіту та скласти державні іспити в *Institut für Österreichische Geschichtsforschung* – провідному історичному закладі країни, створеному ще у 1854 р. за зразком французької Школи хартій. У співробітництві з Віденським університетом інститут сьогодні здійснює магістерську програму «Історичне дослідження, допоміжні науки та ар-

хівознавство”, за допомогою якої студенти одержують глибокі знання зі спеціальних історичних дисциплін доби Середньовіччя та Нового часу. У процесі навчання вони можуть спеціалізуватися за напрямками “історичне дослідження” або “архівні студії та медіа-архіви”. Програма підготовки триває 5 семестрів, причому базовими предметами модульної групи “історичне дослідження” є палеографія Середньовіччя та Нового часу, дипломатика та дослідження адміністративних документів, кодикологія, конституційна історія, джерелознавство, архівознавство та музеєзнавство. У модульній групі “архівознавство та медіа-архіви” представлені такі предмети, як доступ до архівів, архівні технології та управління, питання законодавства, медіа-аналіз, оцифрування тощо⁴⁰. Абітурієнти складають вступні іспити з австрійської історії, загальної і церковної історії, історії права, латинської палеографії і хронології. Навчання в інституті триває 3 роки, після чого випускники мають захистити дипломну роботу і скласти письмові іспити з джерелознавства, австрійської історії або історії права, палеографії, дипломатики та історії мистецтв, а також усні іспити зі сфрагістики, архівознавства, документознавства і музеєзнавства.

Генеральна дирекція австрійських державних архівів з 1948 р. видає науковий щорічник “*Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*”, на сторінках якого публікуються написані на основі архівних джерел історичні праці, передусім, присвячені середньовічній, новій та новітній історії Австрії, а також дослідження з проблем архівознавства, джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін.

Відень був і залишається важливим центром міжнародної архівної співпраці. У серпні 2004 р. в австрійській столиці відбувся XV Міжнародний конгрес архівів, присвячений проблемі “Архіви, Пам’ять і Знання”, в якому взяли участь 2 тис. учасників із 116 країн світу. Ухвалені під час роботи конгресу резолюції стосувалися найболючіших питань збереження, вивчення та поширення архівної спадщини як складової історичної пам’яті людства. Зокрема, представники міжнародної архівної спільноти, стурбовані тяжкими наслідками техногенних та природних катастроф, рекомендували урядам, які досі не зробили цього, ратифікувати Гаазьку конвенцію із захисту культурної спадщини у випадку збройного конфлікту (1954 р.), запобігати крадіжкам і нищенню документів та архівів, протидіяти незаконній торгівлі архівними документами, враховувати істотне значення архівів у збереженні культурного розмаїття. Розглядаючи архіви як невід’ємну частину інформаційного суспільства, архівісти наголосили на необхідності подолання “цифрової роз’єднаності” між країнами з різним рівнем економічного розвитку. Вони також наголосили на важливості підтримки ролі архівних установ у поліпшенні та забезпеченні прозорості управління, наданні архівним установам функцій правління електронними документами. Особливу увагу на цьому престижному міжнародному форумі було приділено об-

говоренню значення архівів як фундаментальної складової колективної та індивідуальної пам'яті⁴¹.

Отже, архіви Австрії є цінним надбанням європейської культури та загальносвітової цивілізації, в яких дбайливо зберігаються документальні свідчення численних подій багатомілітної історії країни – від невеликого маркграфства у складі Священної римської імперії німецької нації до могутньої багатонаціональної імперії Габсбургів. Сучасна архівна система Австрії відображає зміни в політичній організації і структурі держави й суспільства, які відбулися упродовж ХХ ст. і призвели до об'єднання найбільших архівів країни в єдиний Австрійський державний архів. У результаті активної розбудови архівної інфраструктури в останній чверті ХХ ст. більшість архівів країни були розташовані у сучасних технологічно обладнаних приміщеннях. Високий рівень професійної культури архівістів, який забезпечує ґрунтовна фахова підготовка в Інституті досліджень австрійської історії у Відні, створює належні умови для зберігання, вивчення та опрацювання документів різних історичних епох. Водночас в Австрії відбувається процес інформатизації архівної справи, успішно функціонує сайт Австрійського державного архіву, на якому представлена інформація німецькою та англійською мовами про склад, історію та діяльність усіх його підрозділів; крім того, можна здійснювати он-лайн пошук документів в електронних базах даних архіву. Все це створює належні умови для праці в архівах дослідників із багатьох країн світу. Таким чином, в Австрії упродовж останніх століть сформувалася розгалужена мережа державних та приватних архівів, покликана забезпечити збереження та використання значного за обсягом та інформаційним потенціалом комплексу документів, який становить велику цінність також і для науковців з України.

¹ *Bittner Ludwig*. Das Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv in der Nachkriegszeit / Ludwig Bittner // *Archivalische Zeitschrift*. – 1925. – Vol. 35. – S. 141–203; *Kammerhofer Leopold*. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv / Leopold Kammerhofer // *Schatzhäuser Österreichs. Das Österreichische Staatsarchiv*. – Wien, 1996. – S. 14–29; *Auer Leopold*. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Geschichte – Gebäude – Bestände / Leopold Auer, Manfred Wehdorn. – Innsbruck, 2003; *Fink Manfred*. Archiv der Republik. Eine Bestandsübersicht / Manfred Fink. – Wien, 2003 та ін.

² Österreichisches Staatsarchiv [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oesta.gv.at>.

³ *Neck Rudolf*. The Austrian State Archives. The Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Its History, Holdings, and Use / Rudolf Neck // *Austrian History Yearbook*. – 1970 (January). – Vol. 6. – P. 3–16; *The Treasure Houses of Austria: The Austrian State Archives*. – Vienna: Federal Press Service, 1996. – 74 p.; *Auer Leopold*. The Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Vienna / Leopold Auer // *The Court Historian*. – 1998 (December). – Vol. 3, Issue 3. – P. 9–15; *Tepperberg Christoph*. The Austrian War

Archives in Vienna (Kriegsarchiv Wien) and its Records Pertaining to Personnel / Christoph Tepperberg // East European Genealogical Society. – 2000. – № 8. – P. 9–24; *Auer Leopold*. Das Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Geschichte – Gebäude – Bestände / Leopold Auer, Manfred Wehdorn. – Innsbruck, 2003; *Fink Manfred*. Archiv der Republik. Eine Bestandsübersicht / Manfred Fink. – Wien, 2003; *Niessen Jim*. Records of Empire, Monarchy, or Nation? The Archival Heritage of the Habsburgs in East Central Europe / Jim Niessen // *Ab Imperio*. – 2007. – № 3. – P. 265–290 та ін.

⁴ *Белова Т. В.* Инфраструктура архивов Австрійської Республіки / Т. В. Белова // Отечественные архивы. – 2004. – № 4. – С. 95–101.

⁵ Україніка в збірках Австрії. Бібліотеки, архіви, музеї: Попередній довідник / Укл. Петро Ричков. – К., 1993. – 47 с.; *Потульницький В.* Огляд фондів українки архівів і бібліотек Відня / Володимир Потульницький // Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини ХІХ – початку ХХ століття. – К.; Чернівці, 1999. – С. 60–70.

⁶ *Палієнко М.* Архіви Австрії / Марина Палієнко // Українська архівна енциклопедія / Держкомархів України; УНДІАСД. – К., 2008. – С. 69–70; *ї ж.* Архівна українка в Австрії // Там само. – С. 121–122.

⁷ *Коваль О.* До питання про вирішення проблеми розподілу архівів та спільного користування архівною спадщиною (досвід країн, що входили до складу Австро-Угорської та Британської імперій) / Оксана Коваль // Студії з архів. справи та документознавства. – К., 2008. – Т. 16. – С. 5–14.

⁸ *Kammerhofer Leopold*. The Family-, Court- and State Archives / Leopold Kammerhofer // The Treasure Houses of Austria: The Austrian State Archives. – Vienna, 1996. – P. 16.

⁹ *Ibid.* – P. 14.

¹⁰ Цит. за: *Kammerhofer Leopold*. The Family-, Court- and State Archives // The Treasure Houses of Austria: The Austrian State Archives. – Vienna, 1996. – P. 16.

¹¹ *Posner Ernst*. Effects of Changes of Sovereignty on Archives / Ernst Posner // The American Archivist. – 1942 (July). – Vol. 5. – № 3. – P. 148.

¹² *Niessen Jim*. Records of Empire, Monarchy, or Nation? The Archival Heritage of the Habsburgs in East Central Europe / Jim Niessen // *Ab Imperio*. – 2007. – № 3. – P. 270–271.

¹³ *Ibid.* – P. 275.

¹⁴ *Egger Rainer*. The Kriegsarchiv / Rainer Egger // Austrian History Yearbook. – 1970 (January). – Vol. 6. – P. 39–66.

¹⁵ *Штатгальтер* (нім. *Statthalter*, від *staat* – держава та *halten* – управляти) – намісник глави держави у землях Австрійської (згодом – Австро-Угорської) імперії до 1918 р.; посадова особа, яка здійснювала управління частиною території держави.

¹⁶ *Niessen Jim*. Records of Empire, Monarchy, or Nation? The Archival Heritage of the Habsburgs in East Central Europe // *Ab Imperio*. – 2007. – № 3. – P. 273–274.

¹⁷ *Posner Ernst*. Effects of Changes of Sovereignty on Archives / Ernst Posner // The American Archivist. – 1942 (July). – Vol. 5. – № 3. – P. 141–155.

¹⁸ *Niessen Jim*. Records of Empire, Monarchy, or Nation... – P. 280–285.

¹⁹ *Коваль О.* До питання про вирішення проблеми розподілу архівів ... – С. 7–11.

²⁰ *Коваль О.* Вказ. праця. – С. 9–10.

²¹ Там само.

²² Коваль О. Вказ. праця. – С. 10; Niessen J. Records of Empire, Monarchy, or Nation... – P. 284.

²³ За редакцією Л. Бітнера було підготовлено фундаментальне п'ятитомне видання інвентарного опису документів Архіву цісарського дому, двору і держави, до першого тому якого він написав розлогий нарис історії архіву. Див.: Bittner Ludwig. Gesamtinventar des Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchivs. – 5 Bde. – Wien, 1936–1940.

²⁴ Див. одне з досліджень, підготовлених за архівними документами Ордену Золотої руни, які зберігаються в Архіві цісарського дому, двору і держави: Hagg Barbara. The Archives of the Order of the Golden Fleece and Music / Barbara Hagg // Journal of the Royal Musical Association. – 1995. – Vol. 120. – № 1. – P. 1–43.

²⁵ Про це див. докл.: Палієнко М. Теофіл Горникевич та українські архіви у Відні / Марина Палієнко. – К.: Темпора, 2012; її ж. Архівна місія о. Теофіла Горникевича (з історії збереження архівів ЗУНР та В. Липинського у Відні) / М. Г. Палієнко // Архіви України. – 2013. – № 4. – С. 93–111.

²⁶ Hornykiewicz Theophil. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922: Deren Bedeutung und Historische Hintergründe / Publikationen. Ser. I–IV / W. K. Lypynsky Ost-Europäisches Forschungs-Institute. – Philadelphia, Pa: Berger, 1966. – Bd. 1. – 450 s.; 1967. – Bd. 2. – 484 s.; 1968. – Bd. 3. – 704 s.; 1969. – Bd. 4. – 421 s.

²⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv – Information in brief [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oesta.gv.at/site/6150/default.aspx>.

²⁸ Allgemeines Verwaltungsarchiv – Information in brief [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oesta.gv.at/site/6142/default.aspx>; докл. див.: Göbl Michael. On the History of the General Administrative Archives // The Treasure Houses of Austria: The Austrian State Archives. – Vienna, 1996. – P. 30–41.

²⁹ Finanz- und Hofkammerarchiv – Information in brief [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oesta.gv.at/site/6142/default.aspx>; докл. див.: Sapper Christian. The Finance and Aulic Chamber Archive // The Treasure Houses of Austria: The Austrian State Archives. – Vienna, 1996. – P. 42–50.

³⁰ Белова Т. В. Инфраструктура архивов Австрийской Республики / Т. В. Белова // Отечественные архивы. – 2004. – № 4. – С. 95.

³¹ Municipal and Provincial Archives of Vienna [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.wien.gv.at/english/history/archives/province.html>.

³² Österreichische Nationalbibliothek – Department of Papyri [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.onb.ac.at/ev/collections/papyrus/papyrus_about.htm.

³³ Österreichische Nationalbibliothek – Department of Music [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.onb.ac.at/ev/collections/music/music_holdings.htm.

³⁴ Österreichische Nationalbibliothek – Picture Archives and Graphic Department [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.onb.ac.at/ev/collections/port/picturearchive_holdings.htm.

³⁵ Bank Austria Historical Archive [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.bankaustria.at/en/about-us/bank-austria-the-bank-from-1855-until-today-bank-austria-historical-archive.jsp>.

³⁶ Докладніше про стандарти архівного будівництва в Австрії див.: Белова Т. В. Инфраструктура архивов Австрийской Республики / Т. В. Белова // Отечественные архивы. – 2004. – № 4. – С. 95–101; Schöggel-Ernest Elisabeth. Die

Umsetzung von baulichen Standards in kleineren Archiven Österreichs / Elisabeth Schöggel-Ernst // *Atlanti*. – 2012. – Vol. 22. – № 1. – P. 91–101.

³⁷ Bundesgesetz über die Sicherung, Aufbewahrung und Nutzung von Archivgut des Bundes (Bundesarchivgesetz) // *Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich* (1999, № 162) [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.ris.bka.gv.at/.../BgbIPdf/.../1999_1.

³⁸ Див. електронну пошукову систему Австрійського державного архіву: Archivinformationssystem [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archivinformationssystem.at/suchinfo.aspx>.

³⁹ How to use the archives [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oesta.gv.at/site/6395/default.aspx>.

⁴⁰ *Institut für Österreichische Geschichtsforschung (Austrian Institute of Historical Research)* [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.geschichtsforschung.ac.at/en>.

⁴¹ “Архіви, Пам’ять і Знання”: Нове гасло “відкритого конгресу” Відкритого суспільства (XV Міжнародний конгрес архівів 23–28 серпня 2004 р., м. Відень, Австрійська Республіка) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Problems/XV_Congress.php.

The article deals with the history of the origin of archives on the territory of Austria in the Middle Ages, traced their evolution in modern times, the reorganization of archives by the Habsburg dynasty, foundation in the 18th century of the largest archives of Empire – the Archives of imperial house, the yard and the state; there are defined characteristics of storage of diplomatic, military, legal and financial documents of Empire; the features of the formation and development of the archival system of the Republic of Austria during the XX - XXI century are characterized.

Key words: the archives; Austria; the Austrian Empire; Habsburgs; the archival system of the Republic of Austria; the Austrian State Archives.